

Ірина Фролова, старший викладач кафедри педагогіки,
психології та методики дошкільної освіти
Харківського гуманітарно-педагогічного інституту

ВІЧНІ ДУХОВНІ ЦІННОСТІ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті розглядається проблема підготовки педагогічних кадрів, формування у майбутніх вихователів педагогічної майстерності, важливим джерелом і засобом якої виступають вічні духовні цінності українського народу. Подається хід формування педагогічної культури студентів у процесі ознайомлення з українським образотворчим мистецтвом, де розкриваються творчі здібності майбутніх вихователів.

Постановка проблеми Забезпечення професійної підготовки майбутніх вихователів і послідовного формування педагогічної майстерності спеціаліста вищої кваліфікації належить до категорії актуальних, оскільки вимоги до професійної майстерності і професіоналізму зростають залежно від потреб сьогодення у відродженні національної культури та педагогічної спадщини, досягнень теорії практики вітчизняної та зарубіжної освіти. Звідси особливої актуальності набуває проблема підготовки педагогічних кадрів, формування у майбутніх вихователів педагогічної майстерності, важливим джерелом і засобом якої виступають вічні духовні цінності українського народу.

Аналіз останніх досліджень. Ознайомлення з працями Д. Андрєєва, М. Бердяєва, М. Кагана, А. Маслоу, Е. Фромма та багатьох інших дозволяє стверджувати, що духовні цінності – продукти духовної діяльності людей, підсумок складного процесу пізнання, результатом якого є знання про життя, людей, природу, культуру. Духовні цінності є складовою частиною загальної культури людини.

В. Гриньова зазначає, що “культура для людини – сфера формування духовності, основа мислення і отримання об’єктивних істин про життя людей і природи. За допомогою культури людина набуває внутрішньої свободи думки, дії, совісті. Саме за її допомогою формується унікальна, неповторна особистість з певною духовною культурою” [1].

Останнім часом активізувались дослідження як професійно-педагогічної культури вихователя в цілому (А. Барabanщиков, О. Гармаш, В. Гриньова, В. Зелюк, С. Муцинов, С. Омельченко), так і окремих її аспектів: методологічного (М. Левіна), естетичного (Л. Бабич, Т. Бутенко, Г. Петрова, Г. Шевченко), етичного (Є. Березіна, К. Гавриловець,

Е. Гришин, Н. Крилова, Т. Яковлева), економічного (С. Завражин, О. Камишанченко, І. Прокопенко) тощо.

Проте, незважаючи на поширення досліджень у галузі педагогічної культури, окремих її компонентів і аспектів, виявився суперечність між зростаючою потребою у формуванні висококультурного вихователя, здатного транслиувати систему загальнолюдських і професійно-педагогічних цінностей, моральних норм поведінки, спілкування і діяльності в соціокультурній сфері, та порівняно низьким рівнем сформованості як педагогічної культури майбутніх вихователів, так і такого її компонента, як духовні цінності.

У зв’язку з виявленими суперечностями, метою статті є показати можливості формування умінь студентів прилучатися до культурної спадщини українського народу та використання її у власній педагогічній діяльності.

Мета конкретизується такими завданнями:

1. Визначити особливості прилучення студентів до духовних цінностей українського народу в освітньому процесі педагогічного навчального закладу.

2. Представити хід формування педагогічної культури студентів у процесі ознайомлення з українським образотворчим мистецтвом. Показати можливості розвитку творчих здібностей майбутніх вихователів в цьому процесі.

Виклад основного матеріалу. Е. Соколов зазначає “Духовна культура – розвиненість духовних потреб людини, багатство психічного життя... Духовна потреба – не є потребою в конкретній інформації, а скоріше бажанням долучатися до духовного життя суспільства, до ідеального в культурі. Вона має переважно творчий характер, тобто виступає як потреба творення, активної духовної діяльності, а не як потреба володіння” [3, 5].

ВІЧНІ ДУХОВНІ ЦІННОСТІ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Отже, духовна культура особистості є мірою присвоєння нею духовних цінностей, об'єктивних у духовному досвіді людства і акумульованих у мистецтві, науці, моралі, праві, філософії. Духовна культура в індивідуально-особистісному плані виступає духовністю, що є характеристикою особистості, може відповідати або не відповідати певному рівню сформованості духовної культури. Залучення людини до духовної культури суспільства відбувається шляхом засвоєння нею цінностей, які передаються через мистецтво, науку, мораль, право, політику та релігію.

Формування педагогічної культури студентів Харківського гуманітарно-педагогічного інституту відбувається під час аудиторних занять, самостійної роботи, педагогічних практик тощо. Визначальне місце при цьому відводиться особистості викладача, який читає певний курс. Саме він реалізує можливість збагатити особистісний, внутрішній, духовний світ студентів, розвинути естетичні смаки та творчі здібності майбутніх вихователів. У циклі психолого-педагогічних дисциплін особливе місце відводиться курсам "Теорія і технологія розвитку творчих здібностей дітей" та "Образотворче мистецтво з методикою керівництва зображувальною діяльністю дітей".

Сучасна педагогічна стратегія висуває високі вимоги до підготовки фахівців у галузі освіти. Процес формування творчої особистості потребує дійсно неординарної особистості педагога, професіонала високого рівня. Водночас відчуженість від культури, знецінення престижу освіченості та інтелектуальної діяльності, заниження моральних критеріїв своєї та чужої поведінки складають нерозв'язані проблеми при формуванні життєвої позиції підростаючого покоління.

Згідно з пріоритетом гуманістичних цінностей, значенням індивіда у культурно-духовному розвитку країни, цінність людини визначається духовною культурою, якою вона володіє, рівнем залученості до духовних цінностей і обізнаності з ними. Духовна культура особистості розглядається як мінімально необхідний комплекс загальнокультурних знань, ідей, ціннісних уявлень, універсальних способів пізнання, мислення, форм практичної діяльності, без оволодіння якими неможлива взаємодія людей, гармонія особистості й суспільства. Процес залучення студентів до духовних цінностей виступає як відтворення духовної культури, нагромадженій у суспільстві, та стимулювання внутрішнього саморозвитку людини.

Результатом залучення людини до духовних

цінностей постає її духовність, що словами Г. Шевченка є "інтегрована властивість особистості, що промовляється в необхідності жити, творити згідно з ідеалами істини, добра і краси" [4, 26–30].

Ж. Юзвак пропонує розглядати духовність як творчу здатність людини до самореалізації і самовдосконалення, що зумовлюється такими особливостями когнітивно-інтелектуальної, чуттєво емоційної та вольової сфер, які є необхідними для успішного формування та реалізації потреби у цілеспрямованому пізнанні та ствердженні у її життєдіяльності істини, загальнолюдських етичних та естетичних цінностей, усвідомлення єдності себе та всесвіту. Духовні цінності вчений розглядає як чинники духовності.

Особливого значення для виховання підростаючого покоління набувають саме національні духовні цінності, які надихають на віру в свої сили і можливості, на нові звернення і творчі пориви.

Національне мистецтво як найяскравіше втілення духовного потенціалу нації розкриває емоційно-естетичний, художньо-творчий, моральний та інтелектуальний світ рідного народу, створює умови для розвитку і розквіту природних задатків і талантів кожного громадянина України, реалізує глибоке і всебічне пізнання рідного народу, його історії, культури, духовності і на цій основі – пізнання кожним студентом себе як індивідуальності і як частки своєї нації, а через неї – всього людства, організацію самовдосконалення особистості.

Важливе значення національне мистецтво має для розвитку творчого потенціалу особистості.

Наукове осмислення сутності творчого розвитку особистості значною мірою розв'язане з аналізом класичних філософських (Г. Гегель, І. Кант, Г. Сковорода, І. Франко та інші) і психологічних (М. Бахтін, П. Гемонський, Д. Богоявленська, Л. Виготський, П. Енгельмеєр, Я. Пономарьов та інші) підходів до трактування цього феномену, як продуктивної людської діяльності, здатної продовжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності і спрямованої на самовираження і самоактуалізацію особистості.

Враховуючи аналіз психологічних теорій творчості вітчизняних (В. Андреев, О. Лук, О. Мапошкін, В. Моляко, Я. Пономарьов, В. Роменець та ін.) і зарубіжних авторів (Ф. Беррон, Дж. Брунер, Дж. Гілфорд, П. Торренс та ін.), можна трактувати поняття творчого розвитку як процес формування особистості, спрямований на збагачення образно-асоціативного мислення, уяви, фантазії, емоційності, пізнання, практично-

ВІЧНІ ДУХОВНІ ЦІННОСТІ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

дієвого фонду та креативності як особистісного утворення, що є базою для творчості у її процесуальному та результативному аспектах.

Необхідно наголосити на тому, що розвиток творчих здібностей студентів педагогічних навчальних закладів настільки ж важливий, настільки ж унікальний. Активний, творчий педагог як самодостатня особистість має можливість естетично і утилітарно-практично перетворювати навколишній світ, але й поряд з тим він повинен уміло організовувати процес формування естетичного смаку, здібностей, розвитку творчого потенціалу дітей.

Особливість формування творчих здібностей студентів полягає в тому, що, як правило, всі вони мають певний запас знань, ними набутий деякий життєвий досвід, у них більш-менш сформовані світогляд, особистісна позиція. Все це, як ми знаємо, має важливе значення для розвитку творчості людини. Крім того, студенти, по суті вчорашні учні, які пройшли всі ланки освітньої системи, основним завданням якої останнім часом і є формування творчої, всебічно розвинутої особистості. У цьому і полягає специфічність процесу формування творчих здібностей студентів педагогічних навчальних закладів.

Духовні цінності мають величезне значення для розвитку творчих здібностей. Вони пізнаються, шануються і примножуються працею рук, зусиллями мозку і енергією серця, теплотою і багатством душі всього народу [5, 108]. Народне мистецтво має невичерпні можливості для формування особистості. Історична енергія народу, стійкість, багатство і краса його національного духу трансформувалися і акумулювалися у різноманітних видах і жанрах мистецтва – пісенному, музичному, танцювальному, декоративно-прикладному тощо. Проймаючись чарами естетичних цінностей, дійств студенти переконуються у тому, що мистецькими традиціями пройняті всі сфери життя, діяльності і дозволя народу.

З огляду на історичну традиційність введення дитини, підлітка, юнацтва у світ національного мистецтва розуміємо природність розвитку їх творчості. Так, малюк спочатку бачив різьблене чи намальоване “сонечко” на колісці, яскраву саморобку забавку-іграшку, пізніше сама дитина виготовляла іграшки з соломи, лози, розмальовувала писанки та інше. І неодмінно – у змаганні: хто зробить красивіше, дотепніше, обов’язково у дусі національного осмислення дійсності. Народний досвід формування творчих здібностей полягає в тому, що з дитинства людина навчалась мистецьких умінь, смаків у практичній

діяльності, шляхом продовження творчих традицій батьків, дідів і прадідів.

Національне образотворче мистецтво як могутній засіб виховання цінне тим, що в ньому в концентрованому вигляді, естетичній формі навечно матеріалізується непомітний для ока і часто незбагнений для розуму національний дух – вищий вияв творчого генія народу.

Як відомо, людське мислення має два боки. Один – раціонально-логічне, наукове мислення. Друге – емоційно-образне, художнє. Раціонально-логічна форма панує в науці. Вона дозволяє пізнавати закономірності світу. Емоційно-образна форма панує у різноманітних видах мистецтва. Вона дає можливість формувати ставлення до світу [5, 50 – 57]. Саме даний бік має велике значення для розвитку творчості студентів.

Науковці наголошують на тому, що останнім часом у закладах освіти викладання мистецьких дисциплін будується на базі наукового, логічного пізнання. На жаль, ролі національного мистецтва у розвитку як всього суспільства в цілому, так і у розвитку кожної людини, формування її творчого потенціалу окремо, сучасні освітнянські осередки не зовсім розуміють. Тим самим свідомо переривають, руйнують передачу духовного, емоційного, творчого досвіду пращурів. Таке нерозуміння сучасного молодого покоління спотворене фетишизацією точних наук, комп’ютерів [3, 50 – 57]. Однак ніяка точна наука не може будити емоційно-образне мислення, активізувати творчі задатки людини. І. Кон вважає, що “духовне виховання буде ефективним, тільки якщо воно спирається на творчу активність особистості, яка формується та враховує особливості її життєвого світу та інтересів. А спонтанна творчість не може стати дійсно художньою без відповідного навчання та оволодіння культурною спадщиною. Загальна основа того й іншого – пробудження творчого начала особистості та включення мистецтва в її реальний життєвий світ” [2, 27].

Пробуджувати в студентах творців, які бажають і вміють творити за законами краси, – ця функція національного мистецтва як чинника духовних цінностей буде зростати з розвитком освітнянської системи суспільства в цілому. Людина майбутнього не повинна примушуватись до праці ні прямими економічними, ні позаекономічними стимулами: єдиним стимулом буде розвинуте творче начало особистості. А його й формує образотворче національне мистецтво.

Студент, який оволодіває лише одним фрагментом культури, частиною духовних цінностей і свідомо або несвідомо

ВІЧНІ ДУХОВНІ ЦІННОСТІ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

відгороджується від інших сфер, не може вважати себе духовно багатою, творчо активною та ініціативною особистістю. Духовний творчий потенціал особистості – це ступінь розвиненості прихованих можливостей всього інтелекту, всіх психічних явищ. При цьому вирішальну роль відіграє не стільки кількісний бік нагромадження потенціалу студентами, скільки якісний – внутрішня потреба у засвоєнні культурних, духовних цінностей, реалізації потенційних творчих можливостей. Духовний потенціал здійснює безпосередній вплив на потенціал творчий. Слід зазначити, однак, що спілкування студентів з національним мистецтвом у процесі навчання і виховання виступає могутнім засобом формування їх духовності, “олюднення але без сучасних естетичних смаків і почуттів їх діяльності, здібності, прояви не стануть по-справжньому активними та творчими” [2, 27].

Саме в цьому проявляється один з компонентів творчої діяльності – мотивація. Студенти повинні не тільки засвоїти систему знань про національне образотворче мистецтво, набути уміння милуватися творчим мистецтвом, аналізувати і оцінювати його. Важливо навчити майбутніх педагогів пізнавати сучасний світ через призму багатовікових пізнавальних, духовних, творчих висновків народу, які відображені у національному мистецтві.

Як відомо, художній образ діє на почуття, через них – на мислення. Він виражає ставлення до світу, людей, природи. Даний процес протікає однаково як у маленьких дітей, так і в дорослих людей. Це важлива деталь, бо сьогоднішні студенти завтра стануть педагогами і будуть не тільки самі сприймати художні образи, але й вчити цьому дітей.

Процес створення художнього образу відбувається поетапно. Потужним двигуном, що пробуджує у студентів бажання творити, є мотиви. Один з основних мотивів творчої діяльності – почуття, які спонукають творити і впливають на того, хто споглядає створене. Якщо студенти формально виконують завдання, енергійно відтворюють окремі елементи образотворчого мистецтва, це не викликає емоційного відгуку у підопічних, не спонукає їх до постійного пошуку нетрадиційних способів розв’язання художніх завдань, отже, не буде сприяти прояву і розвитку їх творчих здібностей.

Другий, не менш важливий мотив – любов до даного виду діяльності, потреба у творчій самореалізації. Національне мистецтво яскраве, самобутнє, універсальне за своїм смисловим наповненням – наче спеціально створене для

спонукання до творчої самореалізації людини. На жаль, у сучасній молоді складно виховати саме любов до національного мистецтва. Слід додати студентам розуміння того, що предмети національного образотворчого мистецтва – це низькопробні риси так званої “шароварної” України. Духовні мистецькі цінності наділені національним світоглядом, характером, в них втілені сила духу, почуття народу. Керуючись саме цими рисами мистецтва, слід виховувати у студентів почуття національної гідності, поваги до свого народу, а отже, і любов до мистецтва у цілому.

Оволодіння кожним студентом національним світоглядом, свідомістю, способом мислення забезпечує те, що він починає творити саме у традиційному національному дусі. Національне декоративне мистецтво створює всі умови для того, щоб розкривалися природні задатки, формувалися нахили, здібності, вироблялося творче, самобутнє світобачення кожної особистості, реалізувався її творчий потенціал. Глибоке знання студентами творчих умінь, духовних надбань рідного народу, його творчої спадщини стимулює пробудження в них творчих задумів, поривань і їх практичну реалізацію. Важливо сформувати у студентів усвідомлення, що, прилучаючись до національного мистецтва, вони стають співучасниками, творцями культури, духовного світу рідного народу.

У ході формування творчих здібностей студентів слід враховувати рівень сформованості їх складових: спостережливості, рухливості, пам’яті, репродуктивної уяви, фантазії, уміння аналізувати, порівнювати тощо.

Мистецтво має специфічну здатність формувати естетичні смаки, здібності і потреби дорослої людини, тим самим ціннісно орієнтувати її в світі, пробуджувати творчий дух, творчий потенціал особистості, бажання і уміння творити самому, та навчати цьому інших.

Інтегруючи різні види мистецтва за допомогою словесних (бесід, дискусій і ін.), наочних (ілюстрації, досвіди), практичних (відтворювальні – з метою закріплення відомого та тренувальні – з метою удосконалення умінь та навичок) методів навчання можна досягти дійсно високих результатів у процесі формування творчих здібностей студентів. Важливе значення мають і методи спілкування, мотивації (інтерес до навчання, почуття обов’язку і відповідальності у навчання, бажання передавати свої знання іншим), і методи контролю й самоконтролю (усні, письмові завдання, лабораторно-практичні, творчі).

На аудиторних заняттях, в ході педагогічної

практики і самостійної роботи перед студентом ставляться завдання з вивчення історії, виникнення і розвитку національного мистецтва, традицій ужиткового використання, основних, особливостей візерунків, орнаментів, закономірностей побудови елементів, символів, поєднання кольорів, освоєння різних технік створення композицій і виконання елементів.

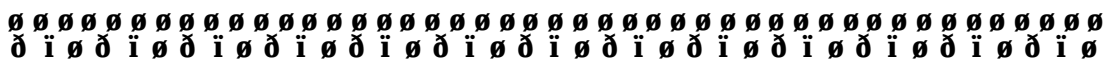
Розвивати творчі здібності студентів можна за допомогою спеціальних завдань. Виконуючи їх, вони вчаться враховувати зовнішні особливості при складанні візерунків, доцільність елементів композиції тощо.

Добре, якщо студенти вміють малювати. Проте інколи виявляється, що навички малювання недосконалі, а інколи відсутні зовсім. Важливо не тільки навчити студента відтворювати різні елементи декоративного мистецтва без шаблонів, тільки в цьому випадку може з'ясуватися дійсно творча думка.

Висновки. Отже, як бачимо, у процесі формування творчих здібностей особистості найефективнішими є шляхи залучення студентів до духовних цінностей, а саме до одного з їх чинників – національного мистецтва. Національне мистецтво, що ґрунтується на міцних коріннях культури рідного народу минулих епох і сучасності,

Національне мистецтво постійно відтворює емоційно-естетичний, художньо-творчий, моральний та інтелектуальний потенціал рідного народу, створює умови для розвитку і розквіту природних задатків і талантів кожного громадянина України, формування духовно-творчого потенціалу – найвищої цінності нації, держави. Духовні цінності реалізують глибоке і всебічне пізнання рідного народу, його історії, культури, духовності і на цій основі – пізнання кожним студентом самого себе як індивідуальності і як частки своєї нації, а через неї і всього людства, організацію самонавчання і самовиховання, найефективніших шляхів розвитку і самовдосконалення особистості, розвитку її творчих здібностей.

1. *Гриньова В.М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти).* – Х.: Основа, 1998. – 300 с.
2. *Домая Н. Мистецтво як засіб духовного становлення особистості.* – // “Рідна школа”. – 2002. – № 2. – С. 27.
3. *Духовное становление человека.* – Л.: Знание, 1972. – 175 с.
4. *Омельченко Ж.А. Общечеловеческие ценности как духовно-педагогический феномен цивилизации: Монография.* – Х.: ФТИНТ НАНУ, 1996. – 243 с.
5. *Основи національного виховання: Концептуальні положення / В.Г. Кузь, Ю.Д. Руденко, З.О. Сергійчик.* – К.: Інформ-вид. центр “Київ”, 1993. – (Ч. 1). – 152 с.

“Учитель – це не тільки той, хто передає знання та вміння. Це передусім той, у кого дитина, як у батька і матері, вчиться жити”.

*Василь Сухомлинський
видатний український педагог*

“Та поетична творчість стає звичайним явищем у духовному житті дітей лише тоді, коли вихователь відкриває перед дітьми красу навколишнього світу й красу слова. Як любов до музики не можна виховати без музики, так і любов до поетичної творчості не можна виховати без творчості”.

*Василь Сухомлинський
видатний український педагог*

